

УДК 94 (477)«19»

ПОСТАТЬ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА У ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Леся КЛЕБАН

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Проаналізовано дослідження відомого українського літературознавця, засновника франкознавства Михайла Возняка, присвячені українському громадському діячу, прозаїку, поету, одному із засновників нової української літератури Маркіяну Шашкевичу.

Ключові слова: М. Возняк, М. Шашкевич, «Руська трійця».

Маркіян Семенович Шашкевич – видатний український діяч 30–40-х років XIX століття, який за своє коротке, але плідне життя став відомим як перший народний поет, прозаїк, публіцист і перекладач, автор першої книжки українською мовою «Русалка Дністровая». Тоді це було досить прогресивно, оскільки Австро-Угорська імперія, до складу якої входили західноукраїнські землі, проводила політику денационалізації українського населення. Звичайно це гальмувало розвиток української літератури на згаданих теренах, що викликало обурення в українській національно-свідомій еліті.

Громадська діяльність, літературна спадщина М. Шашкевича у працях М. Возняка – малодосліджена проблема, яку порушували українські історики, літературознавці та публіцисти здебільшого у руслі значно ширших проблем. Основу джерельної бази розвідки становлять статті та твори М. Шашкевича, а також праці засновника франкознавства присвячені цій постаті. Основна мета статті – охарактеризувати ставлення М. Возняка до наукової спадщини одного із засновників «Руської трійці», виокремити його основні праці.

Маркіян Шашкевич – один із перших діячів національного відродження на західноукраїнських землях, який надавав особливо важливого значення українській мові, вважаючи її найважливішою зовнішньою і внутрішньою ознакою національної самобутності. Власне із появою «Руської Трійці» було вирішено «йти в народ», краще вивчити життя побут і звичаї простої людини, збирати і записувати фольклор, займатися просвітницькою роботою, а також намагатися розв'язувати суспільні питання, які виникали в Галичині. Основне, що несла організація – братерство слов'янських народів, ідея єднання українського народу, розвиток літератури народною мовою. У цій діяльності найпершу роль відіграв саме М. Шашкевич. Саме він розпочав виголошувати проповіді у церквах українською мовою. Цю особливість поета помітив М. Возняк, який констатував: «Шашкевич задумав здобути для рідної мови право горо-

жанства в проповіді й виголосив першу українську проповідь у семінарії перед феріями [шкільними канікулами. – *Л. К.*] 1836 р. По феріях того ж року виголосив Шашкевич по українськи проповідь разом із двома своїми товаришами в трьох львівських церквах: Шашкевич у Святоюрській, Юліян Величковський у Волоській, а Микола Устіянович у Пятницькій церкві» [10, с. 81]. «Та заходячися, щоб українська народня мова здобула собі права на місці польської, й думаючи про народню освіту, молоді ідеалісти почали призадумуватися над тим, що властиво знають вони про свої народні маси, як оповів про це Яків Головацький у своїх споминах: “Ми далі розправляли, розмірковували та, спорили; перебирали всякі теорії й гіпотези, – нарешті переконалися, що про народ ми знаємо тільки те, що чули від інших, а народньої мови, народнього побуту цілком не знаємо. Постановлено, що треба йти між народ, досліджувати на місці, збирати з його власних уст пісні, тисячі котрих народ зберігає в пам’яті, записувати його приповідки й приказки, його повісти й перекази, – словом, нам філософам (ученикам сьогоднішньої сьомої й восьмої кляси) треба йти в народ і вчитися у нього його мудрости. По таких міркуваннях стало на деннім порядку питання про те, хто готовий поконати всі перешкоди й труди такого підприємства, і я перший зважився йти в народ» [10, с. 83].

Відзначимо, що особливість «раннього» М. Возняка – пошук предмета дослідження. Перші його роботи присвячено не Каменяру, а відомим громадсько-політичним діячам, письменникам, поетам. Пріоритетним напрямом дослідження напередодні Першої світової війни стали постаті М. Шашкевича та Т. Шевченка, що пояснювалося їхніми ювілеями (у 1911 році – виповнювалося сто років від дня народження М. Шашкевича та п’ятдесят років від дня смерті Т. Шевченка). Упродовж 1911–1912 років, М. Возняк опублікував значну кількість розвідок у літературному журналі «Неділя». Він взяв на озброєння слова головного редактора цього часопису, який зазначав, що 1911 рік – «рік великих національних ювілеїв», пов’язаних із Т. Шевченком та М. Шашкевичем. Називаючи письменників «нашими великими проповідниками», редактор закликав «не лише до кращого засвоєння їхньої духовної спадщини, а й до розгортання «національної праці», до «індивідуальних і масових подвигів на полі національного самоусвідомлення» [15, с. 64].

Перше дослідження, яке М. Возняк присвятив одному із чільних діячів «Руської трійці» стала розвідка «Маркіян Шашкевич як фольклорист» [11]. У своїй рецензії на цю працю І. Франко згодом писав, що вона «відзначається всіма прикметами совісно виконаної, переважно бібліографічної праці, метою якої було на основі рукописних матеріалів показати працю М. Шашкевича над збиранням та записуванням галицько-руських народних пісень... Вознякові треба признати найбільшу працьовитість та найліпше вироблений метод точного, скрупульятивного до найменших дрібниць досліду язикових та літературних явищ» [14, с. 8].

У дослідженнях над літературною спадщиною М. Шашкевича, академік вніс значну кількість раніше невідомого матеріалу про діяча «Руської трійці». У праці «Містерія з одним рукописом Шашкевича» дослідник вивчав Шашкевичів переклад «Слова о полку Ігоревім». Він відзначив, що М. Шашкевич увійшов в історію українського перекладу як автор першого повного українського перекладу «Слова о полку Ігоревім» (тексту досі

не знайдено, за винятком уривка – «Плачу Ярославни»). За життя М. Шашкевича були надруковані 7 «пісеньок» із цього твору, зокрема чотири з них – «Китиця», «Олень», «Лишена» та «Зозуля» (у «Русалці Дністровій»); повний текст зберігся у родинному архіві Срезневських і побачив світ у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», яке підготував до друку М. Возняк.

Новизною поданого матеріалу відзначається стаття «Писання Маркіяна Шашкевича» [15], у якому засновник франкознавства досліджував ставлення М. Шашкевича до рідної мови. «Є то природно всякому народу і кожному чоловіку, що найрадніший чує бесіду, которую єму ще маленькому леліяльну співала мати пісоньку і солодкії любови проливала слова», – писав М. Шашкевич [13, с. 142]. «Головними творами Маркіяна є поезії, бо він правдивий поет із великим талантом. На жаль ми знаємо всього двацять кілька його поезій, решта розгубила ся по його приятелях і свояках... Зачав працювати Маркіян над словарем нашої мови. ... Уложив першу гарну читанку для народних шкіл у народній українській мові», – писав М. Возняк [16, с. 22]. Незважаючи на те, що засновник «Руської трійці» виступав за використання в шкільництві, державних установах Галичини української мови, сам він у зрілому віці листувався з матір'ю і братами польською, – із сумом зауважив М. Возняк [15, с. 291].

У цій же праці М. Возняк розглянув шість проповідей М. Шашкевича, написані руською мовою: «Слово Боже к народу в Святий День Богоявлення», «Прповідь на Вознесінне», «Прповідь слова Божого в день преподобнаго Отца нашего Онуфрія», «Прповідь слова Божого на рождество Пресвятой Богородицы», «Прповідь на празник», «Блажени милосердніи, яко ти помиловани будут» [15, с. 81–92]. Ці проповіді, на думку академіка, – несподівані і новаторські за лінгвістичною формою викладу і характером інтерпретації християнських догм. У його устах ці догми оживають, «одягаючись у доступні життєві приклади, аби розпочати творення гідного християнського життя» [15, с. 83]. Питання походження текстів «Читанки» М. Шашкевича, історію її видання вчений фрагментарно розглянув у статті «Століття «Читанки» Маркіяна Шашкевича» [13, с. 25].

Чи не вперше в українському літературознавстві М. Возняк намагався відтворити зовнішній вигляд чільного діяча «Руської трійці». У розвідці «В пошуканю за портретом М. Шашкевича» [3, с. 4] на основі статей «Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу» Я. Головацького, «Возрожденіе Галицкой Руси і Маркіян Шашкевич», вірші «Згадка за Маркіяна Шашкевича» М. Устияновича, а також листа І. Вагилевича до М. Погодіна від 26 червня 1843 року академік зумів описати зовнішній вигляд М. Шашкевича. «Маркіян був чоловік середного зросту, щуплий, але меткий, волосє яснорусе, очі сині, тужніи, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якуюсь тугу і болість, – читаємо у праці, – Сам був мягкого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лиш коли розговорився за рушину, народність, за рідний язык, родиму словесність і пр. тоди показала ся вся сильна душа его, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блискнули живостою і якимсь святим вотхновенем, чоло трохи приморщилося і лице набрало якоїсь грозної поваги, – говорив сердечно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав» [10, с. 99].

В окремих працях М. Возняк не зумів уникнути ідеалізації предмета дослідження. У статті «Слідами Маркіяна» академік констатував, що він суттєво вплинув не тільки на розвиток української літератури, але й також на політичні події, оскільки українська еліта 40-х років ХХ століття «у народному напрямі... пронизана думками Маркіяна Шашкевича». Зокрема перед організаційним оформленням Головної Руської Ради (ГРР) 2 травня 1848 року М. Устиянович прочитав «Згадку за Маркіяна Шашкевича во вічну його пам'ять», що піднесло національний дух, а присутні поклонилися йому за те, що «він так горячо полюбив свій народ» [4, с. 8].

У тій же статті автор переконував сучасників, що суспільно-політичні орієнтири М. Шашкевича послужили дороговказом для значної кількості тогочасних громадсько-політичних діячів, творчої інтелігенції. З цих причин М. Возняк закликав поглибити вивчення літературної спадщини М. Шашкевича, обурювався на своїх попередників, які «взялися писати дурниці про Шашкевича» [4, с. 8–9]. Водночас засновник франкознавства намагався довести, що М. Шашкевич був ініціатором видання альманахів «Галичанка» та «Вінок русинам на обжинки».

У розвідці «Ювілейна бібліотека. Т. 1. Русалка Дністрова» М. Возняк критично проаналізував друге видання «Русалки Дністрової» Й. Застирця, вважаючи, що «Передрук “Русалки” досить недбалий, не справлено й не відмічено похибок, які попали в перше видання, а є й нові, які треба приписати видавцеві. Кілька кепсько склеєних напушистих і темних фраз в передмові не покривають недостач видання, що в такому негармонійнім виді розійдеться головно поміж молодіжжю» [5, с. 3–4].

Окремі аспекти видавничої діяльності чільного діяча «Руської трійці» досліджені науковцем у статті «До історії альманахів М. Шашкевича» [6]. Водночас академік під іншим кутом зору проаналізував науковий доробок сина М. Шашкевича – Володимира і дійшов до висновку, що його поетичні праці не можна ставити в один ряд із творами його батька.

Громадсько-політичну і письменницьку діяльність видатного громадсько-політичного діяча М. Возняк підсумував у праці «Маркіян Шашкевич» [8]. На думку, вченого, він [М. Шашкевич] зробив своє ім'я безсмертним тим, що ввів погорджену і висміювану селянську українську мову в літературу, народну мову вживав у церковних проповідях та світських промовах, уклав першу гарну читанку для народних шкіл, вживав фонетичний правопис у своїх творах, підкреслював єдність українського народу на всьому етнографічному просторі, усю свою діяльність опер на своєму народі, що робив для кращого майбутнього своєї землі [8, с. 51–52]. Досліджуючи поезію М. Шашкевича («Гостинець вже інший – от вже думку несе...», «Думки та пісні та ще дещо...») М. Возняк писав про те, як «українська пісня завітчає себе при Чорному морі, заграє весело на просторих степах, як умиється у Дніпрі й на легеньких крилах занесеться на Дністер, як вона скрізь літатиме та співатиме про українську славу» [8, с. 49, 50]. Академік звернув увагу на те, що М. Шашкевич вважав, Галичину близькою до Києва, зокрема ця близькість була в українській мові Галичини і Наддніпрянської України. У дослідження «Маркіян Шашкевич» М. Возняк зібрав свої спостереження та висновки зі статей, які були опубліковані ще на початку ХХ століття, – вважає львівський учений,

доктор філологічних наук, професор Т. Салига, – а саме: «Слідами Маркіяна» (1911); «В пошуках за портретом Маркіяна Шашкевича» (1911); «З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича» (1911); «Маркіян Шашкевич – як фольклорист» (1911); «Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX ст.» (1911); «Писання Маркіяна Шашкевича і кілька слів про видавання Шашкевичевих писань і їх хронологію» (1912); «До історії альманахів Маркіяна Шашкевича» (1912); «Століття читанки Маркіяна Шашкевича» (1936) [17, с. 2].

Розквіт культурного піднесення українського народу М. Возняк вбачав після створення «Руської трійці», серед членів якої «найбільше вибився поміж ними й освітою й розумінням розпочатої справи Маркіян Шашкевич». Він висказав рішучу думку, що вони [русини. – Л. К.] повинні злучитися в гурток, «вправлятися в слов'янських мовах і українській, впроваджувати в українських кругах розговірну українську мову, підняти народнього духа, просвічати народ, і протиділяючи польонізації, відродити українську літературу в Галичині» [2, с. 18]. І саме подібні настрої кращої частини українського освіченого громадянства в Галичині були тією іскрою, з котрої розгорівся вогонь національної свідомості та праці гуртка львівської молоді, головно богословів, що його найвизначнішим членом і духовим провідником був М. Шашкевич. В 1832 році восени був М. Шашкевич на другім році філософії (це відповідало сьгоднішній восьмій гимназійній класі). Він живо займався українською мовою й історією України. Побачивши, що в подібнім напрямі працював і слухач першого року філософії Яків Головацький, М. Шашкевич заприязнився з ним, відкрив щиро перед ним те, що лежало йому на серці, сказав, що він Українець (Русин), і заявив рішуче, що молоді Українці повинні з'єднатися в гурток, опрацювати в церковнослов'янській і українській мовах, вводити в українських кругах розмовну українську мову, відняти народній дух, просвічувати народ і, борючися з польщиною, відродити українське письменство в Галичині [10, с. 85].

У статті «Історичне значення діяльності Маркіяна Шашкевича» М. Возняк, слідуючи за І. Франком, вважав, що «Шашкевич був “свого роду новатором”, бо він в українську літературу Галичини “нові елементи, яких в ній досі не було і які він черпав почасти з творів українських, з пісень народних, від польських романтиків, із слов'янського відродження, з сучасних літератур європейських”» [9, с. 125]. Засновник франкознавства доповнив Каменяра зауваживши, що його значення «не тільки в його літературній спадщині, але ще більше в історичній ролі його виступу», оскільки він «скрізь виступав як новатор, скрізь рвав консервативні традиції» [9, с. 128]. М. Возняк показав громадянську позицію М. Шашкевича, як людини, що виступила на захист рідного народу та його мови: «Я пробував своїх сил в руській мові, як своїй рідній... і думав покласти підвалину під її дальший розвиток і через це зарадити недостачі руської літератури. При написанні ряду моїх речей моєю головною ціллю було прикласти до культури в цій мові, наскільки дозволили на це мої сили...» [9, с. 121].

У праці «Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії» М. Возняк показав як зароджувалось українське національне відродження у Галичині на початку XIX століття. У цьому відродженні франкознавець найбільшу роль відвів «Руській трійці»: «Подібні настрої кращої частини українського освіченого громадян-

ства в Галичині були тією іскрою, з котрої розгорівся вогонь національної свідомости та праці гуртка львівської молоді, головно богословів, що його найвизначнішим членом і духовим провідником був Маркіян Шашкевич. Найсмівливішим із усіх був Маркіян Шашкевич, готовий на всякий подвиг» [2, с. 51]. Занепад національно-культурної роботи, на думку М. Возняка, настав у 50-ті роки XIX століття, коли «пропав для українців Вагилевич, опинившись в польськiм таборі, омертвів Яків Головацький, замотаний у сіти русофільського гуртка з Денисом Зубрицьким і такими його помічниками, як Антін Петрушевич і інші. Русофіли одержали ключ до заморожене усякого народнього руху. Ними було обсажене святоюрське “гніздо шершенів”, якому було підчинене народне шкільництво» [2, с. 50].

Отже, М. Возняк у своїх роздумах дійшов до висновку, що «два стани: духовний і учительський, які могли робити просвітню роботу поміж народом, на святоюрську коенду приготовляли той нарід на об'єдиненє, а коли не хотіли би послухати такого зазиву, найбільєснїша струна їх єствованя, бо матеріальна підстава ставала загрожена. Таким способом зломали й Антона Могильницького й Миколу Устїяновича, доки не осягнули страшного застою у нашiм культурнiм життю в 50-х рр. Замість одушевленнє байдужість, замість поривів безсилє, замість ініціативи й руху гробова тиша, замість довіря у власні сили повна апатія – отсе ті наслідки, які викликала скрізь робота Зубрицького» [2, с. 50].

Праці М. Возняка про М. Шашкевича поєднували історичні, літературні і фольклористичні сюжети. Проте «вчений не був фольклористом у повному розумінні слова, – зазначав М. Мороз, – немає жодного його запису народної пісні або зразків інших жанрів фольклору, його, здається, мало цікавили теоретичні питання фольклористики. Однак його внесок у вивченнє народної поетичної творчості досить помітний» [14, с. 33]. Щодо М. Шашкевича, за словами Г. Бурлаки, «дослідник влучно підмітив величезний вплив народних пісень на його власну поетику. Щоправда до глибокої розробки цієї теми він не вдавався; це зробили його сучасники Ф. Колєсса (Про віршову форму поезій Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1911) та Я. Ярема (Маркіян Шашкевич як лірик-поет. – Тернопіль, 1911)» [1, с. 53].

Вивчаючи творчість М. Шашкевича, М. Возняк відзначив, що надзвичайно важливу роль ця людина відіграла у пробудженні національної свідомості українців першої половини XIX століття. «Величезне значінє Шашкевича й в тому, що він скрізь зазначував національну єдність австрійських та російських українців», – писав франкознавець в одному зі своїх досліджень про Маркіяна Шашкевича [16, с. 21]. Досліджуючи діяльність одного із засновників «Руської трійці», М. Возняку не вдалося уникнути ідеалізації постаті М. Шашкевича: «Багато перетерпів Шашкевич із приводу своїх виступів, але зніс терпеливо всі докори, нарікання й насмішки тих, котрі або не розуміли його або не могли піднятися до висоти його гадок. Не перестав служити літературно своїй ідеї» [10, с. 100]. М. Возняк зосередив увагу на вагомих аспектах, без розуміння яких неможливе повне осмисленнє мовно-національної концепції М. Шашкевича, зокрема, це стосується розкриття народної творчості, його ролі як реформатора правопису. «Маркіян безсмертний тим, що він був у свій час революціонером і поступовцем у

нашому народному житті, висуваючи на перший план простий народ з його мовою і піснею», – читаємо у працях академіка [10, с. 105].

Отже, «Руська трійця» дала значний поштовх у розвитку нового літературного руху в Галичині. І в цьому не останню роль відіграв саме М. Шашкевич. В особі М. Шашкевича в українську літературу ввійшов талановитий поет, перекладач, патріот, гуманіст, людина високої культури й громадянської мужності. Головний мотив Шашкевичевої творчості – заклик до національного єднання на демократичній основі, ідея захисту рідної мови, культури. М. Шашкевича слушно вважали одним із основоположників громадянської лірики в українській літературі. Тема національного відродження органічно єдналася у нього із закликом до боротьби проти суспільної несправедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурлака Г. М. Возняк – дослідник і видавець творів М. Шашкевича / Г. Бурлака // Радянське літературознавство. – 1984. – № 4. – С. 52–56.
2. Возняк М. Просвітницькі змагання галицьких українців у XIX віці / М. Возняк. – Львів : Накладом товариства «Просвіта» у Львові, 1912. – 35 с.
3. Возняк М. В пошуканню за портретом М. Шашкевича / М. Возняк // Неділя. – 1911. – Ч. 33. – С. 3–9.
4. Возняк М. Слідами Маркіяна / М. Возняк // Неділя. – 1911. – Ч. 45. – С. 6–12.
5. Возняк М. Ювілейна бібліотека. Т. 1. Русалка Дністрова / М. Возняк // Неділя. – 1911. – Ч. 45. – С. 3–6.
6. Возняк М. До історії альманахів М. Шашкевича / М. Возняк // Неділя. – 1912. – Ч. 13. – С. 5–9.
7. Возняк М. Століття «Зорі» М. Шашкевича / М. Возняк // Діло. – 1934. – 4 травня. – С. 2–3.
8. Возняк М. Маркіян Шашкевич / М. Возняк. – Львів : Українське видавництво, 1941. – 52 с.
9. Возняк М. Історичне значення діяльності Маркіяна Шашкевича / М. Возняк // Наукові записки Інституту суспільних наук / М. Возняк. – К., 1953. – Т. 1. – С. 124–130.
10. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / М. Возняк. – Львів : Друкарня видавничої спілки «Діло», 1924. – 178 с.
11. Возняк М. Маркіян Шашкевич як фольклорист / М. Возняк // Неділя. – 1911. – № 38. – С. 4–15.
12. Возняк М. Оповідане про Маркіяна Шашкевича / М. Возняк. – Львів : Накладом руського товариства педагогічного, 1911. – 32 с.
13. Клебан Л. Михайло Возняк: наукова та громадська діяльність / Л. Клебан. – Львів, 2010. – 190 с.
14. Мороз М. Визначний франкознавець: До 100-річчя з дня народження М. С. Возняка / М. Мороз // Радянське літературознавство. – 1981. – № 10. – С. 60–66.
15. Писання Маркіяна Шашкевича / Видав Михайло Возняк // Збірник фільологічної секції Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів : 3 друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1912. – Т. XIV. – С. 3–25.
16. [Рец. на видання] Михайло Возняк. Маркіян Шашкевич як фольклорист. – Львів, 1911 // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1983. – Т. 38. – С. 32–38.
17. Салига Т. «...Живий мотор, що прилучив Галичину до всеукраїнського руху...»

(У 200-літній ювілей Маркіяна Шашкевича: історико-літературознавчий аспект і сьогочасні проблеми...) / Т. Салига // Каменяр. – 2011. – Листопад, № 8. – С. 1–2.

*Стаття надійшла до редколегії 10.02.2016
Прийнята до друку 20.05.2016*

MARKIYAN SHASHKEVYCH IN MYKHAILO VOZNIAK'S WORKS

Lesia KLEBAN

*Ivan Franko National University of Lviv, History Faculty,
1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article analyses the research of Mykhailo Vozniak, the famous Ukrainian literary scholar and founder of Franko studies, which was dedicated to Ukrainian public figure, writer, poet and one of the founders of modern Ukrainian literature Markiyany Shashkevych.

Keywords: Mykhailo Vozniak, Markiyany Shashkevych, «Ruthenian Triad».